

تاملی بر کارکرد ابزارها در پژوهش و جایگاه آن
در اندازه‌گیری امور اعتقادی در پیشگیری از وقوع جرم
در این شماره
بازساخت، رواسازی، پایاسازی و هنجاریابی آزمون نگرش دینی

● دکتر بهرام صالح صدق پور
کارشناس ارشد زهرا براتی

چکیده

هدف از این مقاله که با ابتناء برهیافت یک پژوهش نگاشته شده است؛ بازساخت، اعتباریابی، رواسازی و هنجاریابی آزمون نگرش دینی است. جامعه‌ی مورد مطالعه در این پژوهش عبارتست از کلیه‌ی دانشجویان دانشگاه‌های آزاد تهران و دانشگاه‌های سراسری تهران. روش نمونه‌گیری در این پژوهش روش تصادفی خوشه‌ای می‌باشد. حجم نمونه ۵۲۹ نفر می‌باشد که از دانشگاه‌ها انتخاب شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری در پژوهش حاضر پرسش‌نامه‌ی نگرش دینی می‌باشد که دارای ۲۰ گویه است. در این مقاله به منظور تحلیل گویه‌ها از ۲ روش ضریب تمیز و روش لوپ استفاده شد. برای محاسبات اعتبار از آلفای کرونباخ استفاده شد. برای محاسبات روایی از تحلیل عوامل استفاده شد. نتایج به قرار زیر به دست آمد و با توجه به نتایج تحلیل عامل، ۲ عامل شناسایی شد. در مجموع می‌توان گفت که کل سئوالات پرسش‌نامه، نگرش دینی را می‌سنجند. عامل اول به نام نیاز به حضور خدا می‌باشد و عامل دوم نگرش دینی را مورد بررسی قرار می‌دهد. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که این پرسش‌نامه از اعتبار و روایی مناسبی برخوردار است و هنجاریابی آن مناسب صورت پذیرفته است. مطالعه و مذاقه در لایه‌های مختلف این مقاله می‌تواند میزان اندازه‌گیری باورهای دینی و اعتقاد به خدا را که از امور کیفی هستند به مثابه میزان الحارره و یا خط‌کشی متریک، در معرض دید و نگاه کاربردی مدیران و کارشناسان مرتبط با آن دسته از فعالیت‌های پیشگیرانه‌ای قرار دهد که دارای همبستگی تام با مقولات دینی و نگرش مذهبی در جامعه آماری مختلف در پهنه جغرافیای کشور هستند.

کلمات کلیدی:

اندازه‌گیری امور اعتقادی، آزمون نگرش دینی، باز ساخت، رواسازی، پایا سازی، هنجاریابی

● مقدمه:

نیاز به حضور خدا در ۲ زمینه از دیدگاه دانشمندان مورد توجه قرار گرفته است. ابتدا نیاز به حضور خدا به منظور تشفی نیاز به امنیت در انسان است و از جنبه دوم نیاز به حضور خدا به منظور تأمین سلامت روانی در انسان می باشد. از ابتدا و شروع بشریت، بشر همواره به داشتن تکیه گاهی مطمئن که در مواقع بروز بحران به او پناه ببرد نیاز داشته است (بهرامی، ۱۳۸۷). همچنین انسان هایی که از سلامت روانی کاملی برخوردار هستند، به هنگام برخورد با مشکلات و گرفتاری ها این نیاز را بیش از پیش در خود احساس می کنند. شخص مذهبی با این اعتقاد زندگی می کند که هر زمان خطری او را تهدید کرد، خداوند برای محافظت و آرامش دادن به او، همواره در کنارش خواهد بود و همین طور در مواقع عادی هم داشتن اعتقاد محض به وجود خدا و اعتقاد به قابل دسترس بودن و همراهی او به فرد این امکان را می دهد که به مسائل و مشکلاتش با اطمینان نزدیک شود (خوانین زاده، ۱۳۸۳).

تاکید بر نزدیکی هر فرد با خداوند، همین طور وجود ایمان و عشق به خداوند در رابطه بین بنده و خالقش، در قالب ادیان توحیدی مطرح گردیده است. در مورد اکثر افراد دلبسته، عقیده بر این است که دین و به خصوص رابطه درک شده فرد با خداوند به عنوان پناهگاهی مطمئن بوده و افراد در زمان بروز بحران، خدا را به عنوان پایگاهی امن در محیط می دانند (کریک پاتریک، ۱۹۹۹). بر همین سیاق به همان میزان که وجود دلبستگی به عنوان پناهگاهی مطمئن، باعث کاهش ترس و اضطراب می شود یا از ایجاد آن جلوگیری می کند، اعتقاد به خداوند که به عنوان یک تصویر دلبستگی گسترده نیز محسوب می شود، سودمندی های روانشناختی برای انسان به همراه می آورد. با توجه به تحقیقات انجام شده این طور می توان مطرح کرد که اعتقادات دینی با جنبه هایی از سلامت روان و بهزیستی روانشناختی مرتبط می باشد (کریک پاتریک، ۱۹۹۹). سبک های دلبستگی از منابع درون فردی هستند که می توانند سطوح استرس و ناتوانی را در شرایط دشوار تعدیل کنند و اثرات منفی ناشی از اضطراب و استرس را کمتر کنند (برانت، ۲۰۰۱). فردی که در طی دوران زندگی خود دلبستگی را تجربه می کند، می تواند تجربه دلبستگی به خدا را در قالب بعد اعتقادی خویش داشته باشد. نیاز به وجود خدا هنگام ایجاد مصائب و مشکلات و اعتقاد به اینکه تصویر دلبستگی همیشگی است، نقش مهمی بر سلامت روان افراد دارد (خیرخواه، ۱۳۸۵).

دین جنبه وسیعی از زندگی انسان را در بر می گیرد و پدیده ای آسمانی به منظور تأثیر گذاری و هدایت و سعادت انسان ها می باشد که تاریخ بشر را تحت تأثیر قرار می دهد. این عامل تحولات معنوی، مادی، فردی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اخلاقی زیادی را به وجود آورده است و سبب پاسخ دهی به نیازهای علمی و عملی، معرفتی و کارکردی شده است. پدیده دین، بشر را از بند اسارت های فردی و اجتماعی و زنجیرهای درونی و بیرونی رها کرده است و باعث سوق دادن او به سوی آسمان شده است، بر همین اساس می توان گفت که دین سری در آسمان و پایی در زمین دارد (سالاری فر، ۱۳۸۴).

۱. CRICK PATRICK, L.A.

۲. BERANT.

انسان برای فرار از ترس و پیداکردن حس انسانیت و دستیابی به زندگی انسانی و حیات طیبه و تخلق به اخلاق کریمه و گریز از افسردگی و ناامیدی به عاملی مهارکننده نیازمند است. این عامل موجبات پرهیز در انحراف و جنایت را فراهم کرده و باعث ایجاد روح تعاون و نوع دوستی می شود و در صورت ایجاد پژوهشگر و افسردگی در فرد روح او را طراوت می بخشد. روانشناسان، جامعه شناسان و کارشناسان تربیتی بر این مساله اتفاق نظر دارند که منبع اعتقادات دینی به این عامل انرژی می دهد (رضوان طلب، ۱۳۷۵).

بر اساس مطالعاتی که در زمینه دین و دینداری صورت گرفته است، مقوله رابطه انسان با خداوند در این باور بسیار مورد توجه می باشد. بر همین سیاق در مقام تعریف می توان اظهار نمود که دین داری عبارتست از التزام فرد به دین مورد قبول خویش. این التزام در مجموعه ای از اعتقادات، احساسات و اعمال فردی و جمعی که حول خداوند (امر قدسی) و رابطه ایمانی با او دور می زند سامان می پذیرد (طالبان، ۱۳۸۰).

بر این اساس می توان گفت که دین، پدیده پیچیده ای است که سه جزء اساسی دارد:

۱- تجربه و احساس دینی به منزله نوعی حالت و وضعیت وجودی خاص که انسان در مواجهه با امر قدسی پیدا می کند.

۲- اعتقادات مذهبی که ناظر بر تجربه و احساسات دینی و مذهبی است.

۳- عمل دینی که مسبوق به اعتقادات دینی و معطوف به حصول تجربه دینی است. در واقع عمل دینی یعنی فعل خاصی که يك فرد دین دار انجام می دهد (نراقی، ۱۳۷۸).

از سوی دیگر آلپورت (۱۹۵۰)، مذهب را به عنوان فلسفه وحدت بخش زندگی توصیف می کند و آن را یکی از عوامل بالقوه مهم برای سلامت روان دانسته و معتقد است که نظام ارزشی دینی، بهترین زمینه را برای يك شخصیت سالم آماده می کند. اما به این نکته نیز اشاره می کند که این طور نیست تمام افرادی که ادعای مذهبی بودن دارند، دارای شخصیت سالم هستند (کالدشتاد، ۱۹۹۵). همچنین آلپورت معتقد است که احساسات دینی نه ماهیتی صرفاً عقلانی دارد و نه کاملاً غیرعقلانی می باشد. بلکه بیشتر تلفیقی از احساس و تفکر است. در واقع دین داری، فلسفه ای از زندگی برای فرد ارائه می کند که نه تنها ماهیتی عقلانی دارد و نه کاملاً غیرعقلانی می باشد بلکه به لحاظ احساس و هیجانی نیز ارضاء کننده است.

تاریخ بشریت نشان داده است که انسان دین ورز قدمتی دیرینه دارد و آن چنان که از مطالعات باستان شناسی از اعصار بسیار دور بر می آید، دین به عنوان جزء جدایی ناپذیر زندگی بشری در تمامی اعصار بوده است. «ویل دورانت» معتقد است دین به اندازه ای غنی و فراگیر و پیچیده است که جنبه های متفاوت آن برای نگرش های مختلف به گونه ای متفاوت جلوه می کند اما آن چه بسیار قابل توجه است این است که هیچ دوره ای در تاریخ بشر خالی از اعتقاد دینی نبوده است (صادقی جهانبان و نجم عراقی، ۱۳۷۸). مطالعات متعدد در این زمینه نشان داده است که درک اصلی اکثر افراد از دین، مجموعه ای از باورها و اعمال نیست، بلکه داشتن رابطه ای نزدیک با خداوند است (کریک پاتریک و شیور، ۱۹۹۶).

بحث در باب این که رابطه انسان با خداوند بر اساس دین و دین داری شکل می گیرد توجه را به تعریفی که ویلیام جیمز به عنوان يك روانشناس و فیلسوف آمریکایی در زمینه روانشناسی دین مطرح کرده است،

معطوف می‌کند. وی می‌گوید به دلیل يك سلسله تمایلات که در ما وجود دارد که ما را به طبیعت وابسته کرده است يك سلسله تمایلات دیگری نیز در ما هست که با حساب‌های مادی جور در نمی‌آید و همین تمایلات است که ما را به خداوند مربوط می‌کند (مطهری، ۱۳۷۸).

از دیدگاه قرآن کریم، به هرگونه راه و رسم، قوانین و مقررات و روش‌هایی که انسان زندگی اجتماعی خود را بر اساس آن استوار نماید، دین گفته می‌شود. از این حیث، دین حقیقتی فراگیر و عام دارد که هیچ يك از افراد انسان، حتی منکران وجود خداوند از آن برکنار نیستند. بنابراین دین روش عملی زندگی در این جهان بر مبنای اعتقاد درباره جهان و انسان به عنوان یکی از اجزای آن است، اعم از اینکه این روش از راه نبوت و وحی گرفته شود یا از راه وضع قرارداد‌های بشری. انسان به عنوان کامل‌ترین موجود، دارای نیازهای متعددی است. او سرایا نیازمند آفریده شده است و همه زندگی او پیرامون نیاز می‌چرخد (آلیاتی و همایون، ۱۳۸۲). مبرهن است که تشفی نیازها در انسان در او ایجاد شادکامی و عدم تشفی این نیازها در او ایجاد سرخوردگی، پرخاش‌گری و افسردگی می‌کند. از این رو بسیاری از مردم برای دستیابی به شادکامی و خوشحالی به دنبال کسب درآمدهای مالی هستند و یکی از روش‌های رسیدن به شادکامی را کسب درآمد و دستیابی به ثروت می‌دانند و همراه با افزایش بی سابقه ثروت و دارایی بسیاری از مردم از فرمول‌های سنتی که برای کسب شادمانی و خوشبختی بر کسب درآمدهای مالی و بلند پروازی‌های خود محورانه تاکید می‌کردند، سرخورده شده بودند. تعارض در این جاست که هرچه ثروت‌مندتر می‌شویم میزان شادمانی ما یکسان باقی می‌ماند و حتی گاهی میزان افسردگی‌ها نیز به مقدار قابل توجهی افزایش یافته است و در میان این همه یاس و از خود بیگانگی، بسیاری در پی تجربه‌ای معنوی و جامعه‌ای مذهبی هستند اگرچه جستجوی کسب درآمدهای مالی در سایه‌ی تجربه‌ی معنوی خود ایجاد افزایش شادکامی می‌کند زیرا تولید ثروت از دیدگاه دین وظیفه‌ی هر فرد مسلمان است. (کامگار امیر، به نقل از گری هارتز، ۱۳۷۸) و البته شادکامی در رفتار دینی تعادل جویی می‌باشد.

دین اسلام، فرد مسلمان را در مسیر مطلقاً روحانی و دینی سوق نداده است؛ زیرا در این مکتب آورده شده است "ترك دنیا در دین اسلام روا نیست"^۱ و "بدن تو نیز حقی بر تو دارد"^۲ بلکه قرآن کریم رفتار اهل کتاب را این گونه مورد انتقاد قرار داده است: "ترك دنیایی که از پیش خود در آوردند ما آن را برایشان مقرر نکردیم"^۳ (سوره حدید، آیه ۲۷).

از طرف دیگر، اسلام زندگی انسان را فقط مادی و جدای از روح و بدون تحقق ارزش‌های والای معنوی و اخلاق شایسته ترقار نداده است بلکه از انسان‌ها خواسته است بین زندگی مادی و زندگی جاودانه در آخرت که پاداش همین زندگی است تعادل برقرار کنند. چنین اعتدالی که از اصول اساسی در اندیشه اسلامی و فعالیت‌های شخص مسلمان است، مهم‌ترین ابعاد شخصیت مسلمان را ترسیم می‌کند؛ بنابراین امت مسلمان، شخصیت مسلمان و رفتار او همگی متعادل اند (نزار العانی، ۱۳۸۴).

۱. لاهبانیه فی الاسلام

۲. ان لجسدك عليك حقاً

۳. و رهبانیه ابتدعوها ما كتبنا علیهم ...

«محاسبی» یکی از پیشوایان صوفیه در کتاب خود به نام المسایل فی اعمال القلوب والجوارح، زیاده روی در مسائل معنوی و جدایی از دنیا را از یک سو و غرق شدن در شهوات و لذت های دنیوی را از سوی دیگر، ممنوع دانسته و توازن بین دنیای مادی و معنویات را توصیه کرده است. در نتیجه چنین نیست که از نعمت هایی که خداوند برای بندگانش مباح کرده، چشم پوشی کنیم و عواطف بشری را در خود سرکوب کنیم، بلکه مهم این است که حلال و حرام و طیبات و خبایث را تشخیص داده و در استفاده یا ترك لذت ها پرهیزگاری پیشه کنیم (نزارالعانی، ۱۳۸۴).

همچنین امام غزالی در کتاب کیمیای سعادت هنگام بررسی قوای سه گانه عقل، غضب و شهوت می گوید؛ لازم است تمام نیروها در مسلمانان متعادل باشد. اگر نیروی شهوت در انسان بیش از اندازه غالب شود، انسان را به پستی و هلاکت می کشاند و اگر بیش از اندازه ضعیف شود او را به ناتوانی و سستی سوق می دهد و اگر به اندازه متعادل و متوازن باشد نتیجه آن عفت و قناعت خواهد بود (نزارالعانی، ۱۳۸۴).

در باب اندازه گیری رفتار دینی، نخست ممکن است این پرسش به ذهن بیاید که آیا اساساً سنجش و اندازه گیری رفتار دینی امکان دارد یا خیر؟ در پاسخ اشاره به این نکته لازم است که خداوند هر چیز را به اندازه و مقدار آفریده است و آیاتی از قرآن بر این مطلب دلالت دارند مانند «ما هر چه آفریدیم به اندازه و بروفق حکمت و مصلحت آفریدیم» (سوره قمر، آیه ۴۹) و «مقدار همه چیز در علم ازلی خدا معین است» (سوره رعد، آیه ۸) اشارتی داشته باشیم.

از آن جا که خداوند همه چیز را به اندازه معین آفریده است، پس رفتار انسان به طور کلی و رفتار دینی به خصوص در این دایره وسیع و فراگیر یعنی "تمام اشیاء" (کل شی) قرار دارد، پس می توان نتیجه گرفت که ابزار سنجش و اندازه گیری روانی از سنجش و اندازه گیری رفتار انسان به ویژه رفتار آشکار ناتوان نیست، حتی گاهی می تواند به برخی رفتارهای غیر آشکار نیز دست یابد. دومین سوالی که در این باب مطرح می باشد این است که آیا در سنجش رفتار دینی باید به هنجارهای جامعه تکیه کرد یا ملاک های عینی؟ در این مورد معیارهایی از سوی خداوند در قرآن کریم برای رفتار مسلمان بیان گردیده است: بیشتر این معیارها، معیارهای رفتاری هستند که خود فرد مسلمان می تواند آن ها را درک کند، همان گونه که دیگران نیز می توانند برخی از آن ها را مشاهده کنند مثلاً برای متقیان، ملاک های زیر بیان گردیده است:

"به غیب ایمان دارند؛ نماز به پا می دارند؛ به قرآن و کتب آسمانی ایمان دارند؛ به روز قیامت یقین دارند" (سوره بقره، آیه ۲-۵).

"شکیبا و راستگو هستند، فرمان بردارند، انفاق و در سرگراهان استغفار می کنند" (سوره آل عمران، ۱۶-۱۷). حال این که هدف پژوهش گرد این بررسی، فراهم آوردن آزمون های یا پرسش نامه هایی برای سنجش رفتارهایی است که فرد مسلمان روزانه در زندگی عملی خود با آن ها سروکار دارد. این رفتار، ویژگی های شخصیتی او را که در عملکرد فردی بروز می کند، یا رفتارهایی در ارتباط با پروردگار مانند عبادت، تضرع، ذکر و توبه و یا رفتارهای در ارتباط با خانواده، فرزندان، همسایگان و برادران مسلمان و سایر ارتباطات اجتماعی و محیطی را در بر می گیرد.

۱. اناكل شي خلقناه بقدر
۲. وكل شي عنده بمقدار

برخی رفتارهای انسان آشکار است و می توان آن ها را مشاهده کرد و در موارد بسیاری مورد سنجش قرار داد و هم می توان این رفتارها را از طریق دیگران مورد نظارت قرار داد و همچنین از طریق خود فرد، به ویژه در مورد ارزیابی رفتارهای اختصاصی؛ اما رفتارهای انسان منحصر به رفتارهای قابل نظارت و مشاهده نیست، بلکه مشتمل بر ابعاد ذهنی، عرفی و عاطفی است که به صورت هشیار و ناهشیار وجود دارند.

اگر رفتار دینی فرد مسلمان را به عنوان علامت و نشان گر تدین او در نظر بگیریم، برخی رفتارها که جنبه آشکار و علنی دارد بخش کمی از رفتار را تشکیل می دهند و برخی دیگر از رفتارهای او که غیر آشکار و پنهان بوده، قسمت اعظم ایمان و عقیده او را نشان می دهد. بنابراین اسلام جنبه آشکار دارد که همان رفتار آشکار است و مسلمان باید در میان مسلمانان آن را به طور آشکار اعلام دارد. و همچنین ایمان مرحله ای بالاتر از اسلام است که غیر آشکار و نهفته در قلب انسان می باشد "اعراب گفتند ما ایمان آوردیم، بگو چون ایمان در قلبتان وارد شده بگوئید اسلام آورده ایم"^۱ از سوی دیگر، از آن جا که تردید به معنای شك و فقدان یقین و تسلیم مطلق است، پس مرحله سوم نیز پس از اسلام و ایمان وجود دارد که فرد مسلمان می تواند به آن برسد و آن مرحله اطمینان است یعنی تسلیم مطلق در برابر خداوند که هیچ گونه شك و تردیدی در مورد خداوند، فرشتگان، کتب آسمانی، پیامبران الهی، روز قیامت، قضا و قدر و خیر و شر وجود نداشته باشد (نزارالعانی، ۱۳۸۴).

از سوی دیگر از طریق هنجار و اعتدال می توان جایگاه شخصیت مسلمان را تعیین کرد و در نهایت در پرتو این هنجارها و ملاک ها به ارزیابی رفتار عادی یعنی رفتار دینی فرد مسلمان پرداخت. مقاله حاضر تلاشی است در جهت ترسیم این هنجارها و ملاک ها که در پرتو آن می توان رفتار فرد مسلمان را ارزیابی نمود چه این ارزیابی از ناحیه خود او باشد و چه از ناحیه دیگران باشد که در مورد رفتارهای قابل مشاهده صورت می گیرد و باید بدون تجسس بوده و هدف آن گردآوری معایب فرد نباشد (نزارالعانی، ۱۳۸۴).

ضرورتی که در پژوهش های پیشگیرانه با صبغه دینی و اندازة گیری رفتار انسان ها در تحلیل رفتار و میزان اثر بخشی کارکردهای متغیرهای برون فردی بر رفتار و بالعکس بسیار مشهود است و چنین رهیافتی در اعمال سیاست های ایجابی و سلبی (افزایش رفتار و بازدارندگی) نقش تعیین کننده ای دارد.

پس از صورت برداری این رفتارها، می توان آن ها را در پرسش نامه قرارداد:

۱- خود فرد مسلمان به ارزیابی خود پرداخته و گزینه های این پرسش نامه را علامت می زند.

۲- پرسش نامه ای که افراد مرتبط با او در هر سطح از قربت و رابطه می توانند گزینه های آن را پاسخ دهند.

همچنین اگر بخواهیم در این مقاله یعنی سنجش و ارزیابی رفتار دینی را به خوبی بیان کنیم، باید اصول زیر را به عنوان معیارهایی در نظر بگیریم تا بتوانیم نوع رفتارها را در پرسش نامه مشخص نماییم و گزینه های مربوط را در آن پرسش نامه انتخاب کنیم:

۱- رفتارهای دینی تعاملی که سنجش و ارزیابی آن ها در نظر است اولاً باید از رفتارهای خصوصی نباشد و ثانیاً از نظر شرعی مشاهده آن ها جایز باشد.

۲- در پاسخ دادن به فرد مورد سنجش آزادی کامل داده شود که اگر نخواست، بتواند برخی از ماده های

۱. قالت الأعرابُ أَمَنَّا قُلْ لَمْ نُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قَوْلُوا اسْلَمْنَا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

پرسش نامه یا تمامی آن‌ها را پاسخ ندهد، بدون این‌که از علت یا علل اجتناب او از پاسخ دادن جويا شويم .
 ۳- پاسخ های فرد از سوی پژوهش‌گر باید درست تلقی و به آن‌ها کاملاً اعتماد شود و نباید در آن‌ها تشکیک کرد، مگر زمانی که با دیگر پاسخ‌های او در این مورد متناقض باشد که در آن صورت تمام پاسخ‌های او از اعتبار ساقط می‌شود.

۴- پرسش نامه نباید در بردارنده رفتارها و عبارات‌هایی باشد که عقیده و ایمان فرد را مورد تشکیک قرار دهد.
 ۵- باطن و نهان انسان در زمره امور غیبی قرار دارد که هیچ‌کس جز خداوند از آن آگاه نیست.
 پژوهش‌گر می‌تواند مطابق این اصل‌ها و معیارها در راه ساختن پرسش نامه‌هایی برای ارزیابی رفتار دینی تعاملی فرد مسلمان يك گام فراتر نهد.

با توجه به مبانی نظری و مسائل مطرح شده در بالا، مسئله دین و خدا باید مورد توجه و مطالعه قرار بگیرد، از این رو ما نیازمند به یک ابزار می‌باشیم که این مسئله را مورد مطالعه قرار بدهد. بنابراین، مقاله حاضر در پی مطالعه و تولید یک ابزار مناسب در این زمینه می‌باشد و در پی یافتن پاسخ سوالات ذیل می‌باشد:

۱- تحلیل گویه این ابزار چگونه صورت گرفته است؟

۲- رواسازی چگونه انجام گرفته است؟

۳- اعتباریابی چگونه انجام گرفته است؟

۴- هنجاریابی چگونه انجام شده است؟

• تعاریف مفاهیم:

با توجه به بیان مسئله فوق باید پدیده‌های مورد پژوهش کاملاً روشن باشد و دقیقاً مشخص شود که مفاهیم و نمادهای مورد استفاده در مسئله دارای معانی خاصی هستند. از این بابت به تعریف مفاهیم پرداخته شد:

۱- **رواسازی:** رواسازی یعنی این‌که آیا آزمون ما همان چیزی را می‌سنجد که مورد نظر است یا خیر؟ (سیف، ۱۳۸۷).

۲- **اعتباریابی:** اعتباریابی به این معنا می‌باشد که اگر افراد واجد صلاحیتی همان مشاهدات را تکرار کنند، به نتایج همانند می‌رسند (هومن، ۱۳۸۹).

۳- **هنجاریابی:** در سنجش و ارزیابی برای تهیه اطلاعات درباره گروه مورد مطالعه در مقایسه با گروه هنجار به کار برده می‌شود. پس اگر این پرسش مطرح شود که چگونه می‌توان هنجاری را به دست آورد؟ از طریق اجرای آزمون بر نمونه‌ای از افراد که معرف جامعه باشد و به دست آوردن توزیع نمره‌های این نمونه و سپس به کارگیری توزیع آماری نمره‌ها برای تعیین هنجارها (سیف، ۱۳۸۷).

• تعاریف عملیاتی:

به دلیل این‌که پژوهش حاضر از مجموعه‌ای از عملیات تشکیل شده است، بنا بر این تبدیل متغیرها از حالت مجرد به صورت عملیاتی ضروری است. عملیاتی کردن متغیرها یعنی، بیان آن‌ها به صورتی که قابل

مشاهده و اندازه‌گیری باشند. این عمل موجب می‌شود تا بتوان به سهولت متغیرهای مورد پژوهش را کنترل، بررسی و دست‌کاری کرد (دلاور، ۱۳۸۵). به منظور روانسازي این پرسش‌نامه که آیا واقعا آن چه را که باید مورد بررسی قرار دهد را می‌سنجد یا نه، از روش تحلیل عامل استفاده شد، که تحلیل عامل مجموعه عملیاتی است برای مطالعه روایی این آزمون به منظور اعتباریابی این پرسش‌نامه مبنی بر این‌که آیا اساسا پرسش‌نامه چیزی را می‌سنجد یا خیر از روش هماهنگی درونی سوالات از جمله آلفای کرونباخ استفاده گردید. برای هنجاریابی این آزمون در صورت نرمال بودن با استفاده از نمره Z به تعیین نمرات T می‌پردازیم و در صورت نرمال نبودن از روش نرمال سازی استفاده گردید.

این مقاله که بر اساس رهیافتی از یک پژوهش کاربردی تهیه گردیده است دو هدف مشخص دارد:

- ۱- اول آن‌که ما در پی ساختن ابزاری هستیم که نقش نگرش و نیاز به وجود یک نیروی ماورا و لایزال و حقیقتی ابدی در زندگی روزمره اشخاص را مورد سنجش و بررسی قرار دهیم.
- ۲- دومین هدفی که ما در پی رسیدن به آن هستیم، میزان نگرش دینی افراد نسبت به حیات می‌باشد.

• روش:

به منظور ارزیابی این مقیاس ابتدا سه روش به کار گرفته شد: تحلیل گویه‌ها^۱، اعتباریابی^۲ و روا سازی^۳.

• جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری:

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد تهران و دانشگاه سراسری تهران می‌باشد. با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، یک نمونه ۵۲۹ نفری از هر دو دانشگاه انتخاب و پرسش‌نامه به روی آنان اجرا گردید. سپس پرسش‌نامه‌ها با استفاده از SPSS، با روش تحلیل مولفه‌های اصلی و چرخش وریمکس، تحلیل عاملی^۴ شد.

• ابزار پژوهش:

در پژوهش مذکور از پرسش‌نامه محقق ساخته که اقتباسی از پرسش‌نامه جهت‌گیری مذهبی دکتر خدایاری فرد می‌باشد استفاده شده است. پرسش‌نامه دارای ۲۰ گویه می‌باشد که در قالب درجه بندی لیکرت و به صورت چهار درجه‌ای به گویه‌ها پاسخ داده می‌شود. چهار درجه، طیف کاملا موافق تا کاملا مخالف را شامل می‌شود. نظر به آن‌که در ایران پاسخ‌گویان بیشتر تمایل به انتخاب گزینه وسط را دارند لذا به‌کارگیری لیکرت پنج‌گزینه‌ای موجب کاهش واریانس سوالات می‌گردد. بنابراین ترجیح دادیم تا از لیکرت به صورت چهارگزینه‌ای استفاده کنیم. برای کمی‌سازی پاسخ‌ها به درجه بندی‌ها از چهار تا یک نمره داده

۱. ITEM ANALYSIS

۲. RELIABILITY

۳. VALIDATION

۴. FACTOR ANALYSIS

می‌شود و نمره‌های هر عامل به طور جداگانه محاسبه می‌شود. گویه‌های ۳۶، ۳۵، ۲۷، ۳۳، ۲۴، ۲۲، ۳۸، ۲۵، ۳۰، ۳۲، ۲۱ نیاز به حضور خدا^۱ و گویه‌های ۶، ۵، ۳، ۱، ۱۲، ۱۵، ۱۸، ۱۷، ۱۹ نگرش دینی^۲ را اندازه‌گیری می‌کنند و در مجموع همه گویه‌ها نیز به طور کلی نگرش دینی را می‌سنجند.

• یافته‌ها:

تحلیل گویه‌ها: برای تحلیل گویه‌ها از دو روش ضریب تمیز و روش لوپ استفاده شد. ضریب تمیز نشان می‌دهد که آیا گویه توانسته است بین افراد گوناگون تمیز قائل شود و برای بررسی آن لازم است میزان هم‌بستگی هر گویه با نمره کل آزمون به دست آید. در نتیجه سوالات ۲، ۴، ۷، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۲۰، ۲۳، ۲۶، ۲۸، ۳۱ و ۳۴ دارای ضریب تمیز منفی و یا ضریب تمیز تصادفی می‌باشد. در بررسی گویه‌ها با روش لوپ، ضریب اعتبار کل گویه‌ها محاسبه می‌شود. نتایج جدول یک نشان می‌دهد که گویه‌های ۲، ۴، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۲۰، ۲۳، ۲۶، ۲۸، ۲۹، ۳۱، ۳۴، ۳۷، ۳۹، ۴۰ به دلیل افزایش ضرایب اعتبار بقیه گویه‌ها حذف شده‌اند که با حذف آن میزان آلفا افزایش یافت. بنابراین سوالات ۲، ۴، ۷، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۲۰، ۲۳، ۲۶، ۲۸ و ۳۱ به دلیل مشکل در ضریب تمیز و روش لوپ حذف شدند اگرچه سوالات ۸، ۹، ۲۹، ۳۷، ۳۹ و ۴۰ فقط به دلیل روش لوپ حذف گردیدند. بقیه گویه‌ها مناسب بودند که در محاسبات استفاده شدند و نتایج فعالیت‌های تحلیل گویه‌ها در جدول ۱ آمده است.

گویه	ضریب همبستگی هر گویه با جمع گویه‌های دیگر (ضریب تمیز)	میزان اعتبار بقیه گویه‌ها (در صورت حذف گویه)
۱	۰٫۴۳۰	۰٫۶۷۹
۲	-۰٫۲۶۳	۰٫۷۲۰
۳	۰٫۳۸۶	۰٫۶۸۳
۴	-۰٫۲۵۳	۰٫۷۲۱
۵	۰٫۴۰۳	۰٫۶۸۳
۶	۰٫۴۳۲	۰٫۶۸۰
۷	-۰٫۱۹۵	۰٫۷۱۸
۸	۰٫۳۷۸	۰٫۶۸۶
۹	۰٫۳۹۰	۰٫۶۸۱
۱۰	-۰٫۳۰۴	۰٫۷۲۴
۱۱	-۰٫۲۸۰	۰٫۷۲۱

۱. NEED TO GOD'S PRESENCE .

۲. RELIGIOUS ATTITUDE .

۰,۶۸۱	۰,۴۵۵	۱۲
۰,۷۲۲	-۰,۲۴۹	۱۳
۰,۷۲۶	-۰,۳۱۶	۱۴
۰,۶۷۸	۰,۴۶۷	۱۵
۰,۷۲۶	-۰,۳۸۷	۱۶
۰,۶۸۳	۰,۳۷۴	۱۷
۰,۶۸۲	۰,۴۰۰	۱۸
۰,۶۷۲	۰,۵۳۰	۱۹
۰,۷۲۱	-۰,۳۰۷	۲۰
۰,۶۷۵	۰,۴۷۹	۲۱
۰,۶۷۴	۰,۵۳۴	۲۲
۰,۷۱۲	-۰,۱۰۳	۲۳
۰,۶۷۳	۰,۵۵۷	۲۴
۰,۶۷۱	۰,۵۵۶	۲۵
۰,۷۲۴	-۰,۲۷۵	۲۶
۰,۶۸۱	۰,۴۹۲	۲۷
۰,۷۱۷	-۰,۱۴۹	۲۸
۰,۶۸۱	۰,۴۰۸	۲۹
۰,۶۷۰	۰,۵۶۹	۳۰
۰,۷۲۰	-۰,۲۴۰	۳۱
۰,۶۷۰	۰,۵۴۷	۳۲
۰,۶۷۳	۰,۵۶۶	۳۳
۰,۷۱۸	-۰,۲۱۶	۳۴
۰,۶۷۸	۰,۵۱۴	۳۵
۰,۶۷۱	۰,۶۳۴	۳۶
۰,۶۷۳	۰,۴۹۳	۳۷
۰,۶۷۲	۰,۵۷۷	۳۸
۰,۶۷۲	۰,۵۰۳	۳۹

جدول ۱: نتایج تحلیل گویه های پرسش نامه نگرش دینی

• رواسازی:

به منظور رواسازی این پرسش نامه و پاسخ به این سوال که پرسش نامه واقعا آن چه را که برای آن طرح شده است می‌سنجد یا نه، از روش روایی سازه^۱ استفاده شد. برای مشخص کردن این مطلب که مجموعه مواد تشکیل دهنده پرسش نامه از چند عامل مهم و معنا دار اشباع شده است، تحلیل عامل اکتشافی از طریق تحلیل مولفه های اصلی و چرخش وریمکس انجام شد. ابتدا برای بررسی اینکه آیا حجم نمونه انتخاب شده برای تحلیل عاملی کافیست؟ آزمون کفایت نمونه برداری کیزر-می-یر-الکین (KMO^۲) انجام شد. هم چنین برای این که مشخص شود هم بستگی بین مواد آزمون در جامعه برابر صفر نیست، از آزمون کرویت بارتلت^۳ استفاده شد. نتایج در جدول ۲ آمده است.

سطح معناداری	درجه آزادی	مجدورکای آزمون کرویت بارتلت	اندازه KMO
۰,۰۱>P	۱۹۰	۵۲۵۴,۹۳۴	۰,۹۶۵

جدول ۲: نتایج اندازه های مربوط به KMO و آزمون کرویت بارتلت

اندازه KMO باید بیشتر از ۰,۶ باشد. در پژوهش حاضر اندازه آن برابر با ۰,۹۶۵ است که میزان قابل قبولی است. همچنین آزمون کرویت بارتلت در سطح معناداری ۰,۰۱>P است. اطلاعات مربوط به تحلیل عاملی در جدول های ۳ و ۴ و شکل ۱ آمده است.

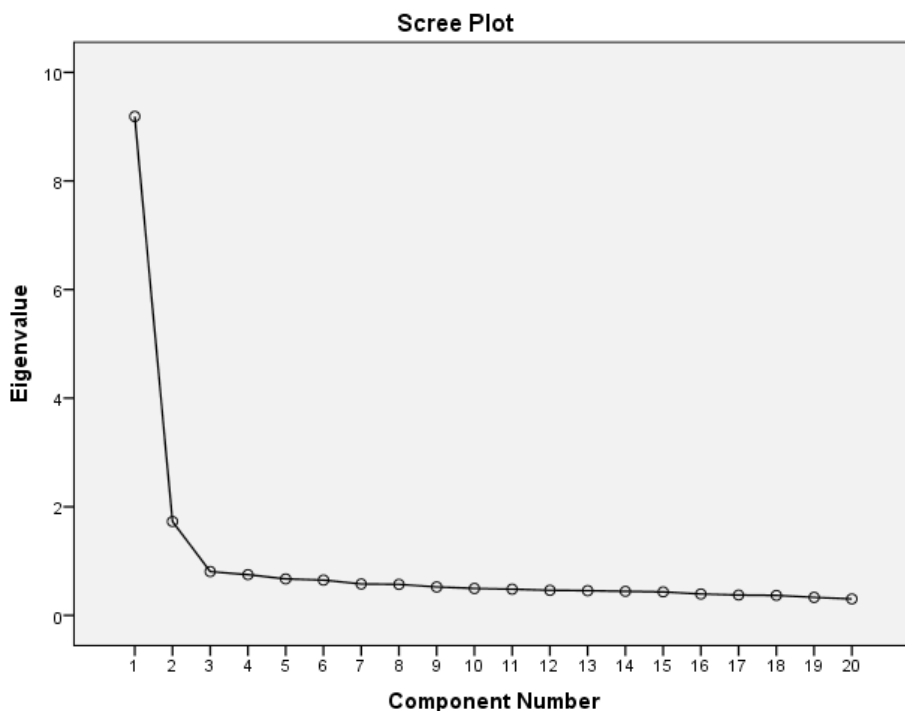
عامل ها	مجموع مجدورات انتقال قبل از چرخش	مجموع مجدورات انتقال بعد از چرخش	جمع کل	درصد واریانس	درصد تراکمی	جمع کل
۱	۴۵,۹۳۹	۲۷,۳۴۷	۹,۱۸۸	۲۷,۳۴۷	درصد تراکمی	۵,۴۶۹
۲	۵۴,۵۷۸	۵۴,۵۷۸	۱,۷۲۸	۲۷,۲۳۲	درصد واریانس	۵,۴۴۶

جدول ۳: مجموع واریانس تبیین شده

۱. CONSTRUCT VALIDITY .

۲. KASIER-MAYER-OLKIN .

۳. BARTLETT'S TEST OF SPHERCITY .

شکل ۱: آزمون اسکری

عوامل	گوپه ها
۲	۱
	عامل ۱: نیاز به حضور خدا
	۳۶- من هنگام اخذ تصمیم مهم از خداوند کمک می‌خواهم.
	۲۷- انسان‌ها باید همواره به خاطر نعمت‌هایی که خداوند به آنها داده است شکرگزاری کنند.
	۲۴- در بیشتر امور زندگی به دعا و توسل نیازمندیم.
	۳۵- افرادی که کارهای نیک انجام می‌دهند رضایت خداوند را احساس می‌کنند.
	۳۳- دعا و طلب هدایت از خداوند من را از وسوسه‌های نفس و ارتکاب معاصی بازمی‌دارد.
	۳۸- نذورات و صدقات باعث رفع مشکلات و پیشگیری از خطرات زندگی می‌شود.
	۲۲- عبادت خداوند برای من بالاترین لذت زندگی است.
	۲۵- من به وعده‌های خداوند در قرآن ایمان دارم.
	۳۰- کتاب‌های آسمانی مردم را راهنمایی می‌کنند.
	۳۲- اولیای دین زندگی خود را برای سعادت واقعی انسان‌ها فدا کرده‌اند.

۰,۵۳۰	۲۱- در حوادث زندگی باید تسلیم مشیت خداوند بود.	
۰,۷۸۶	۶- دین بسیاری از مسائل را که در زندگی برای من پیش می آید پاسخگو است.	عامل ۲: نگرش دینی
۰,۷۴۷	۳- نگرش دینی جامعه را به سوی زندگی اخلاقی سوق می دهد.	
۰,۷۰۷	۱۵- نگرش دینی روحیه نوع دوستی را تقویت می کند.	
۰,۷۰۱	۱۷- مراکز دینی می توانند جایگاه مناسبی برای رشد شخصیت من باشند.	
۰,۶۹۰	۱۸- قوانین دینی مطابق با طبیعت انسانیت.	
۰,۶۷۰	۵- دین به انسان کمک می کند تا توان و پایداری را در رفتار خویش حفظ کند.	
۰,۶۵۸	۱۲- باور دینی آرامش روانی ایجاد می کند.	
۰,۶۲۹	۱- کمبود ایمان و اعتقادات مذهبی سرچشمه فساد و ارتکاب جرایم اخلاقی است.	
۰,۶۲۵	۱۹- اگر افرادی که در راس کارهای مهم قرار دارند متدین باشند بسیاری از مشکلات اجتماعی کاهش پیدا خواهد کرد.	

جدول ۴: بارهای عاملی پرسشنامه نگرش دینی

• معرفی عامل ها:

نیاز به حضور خدا: نیاز به حضور را می توان به دو مقوله کلی تقسیم کرد، یکی رابطه خدا با انسان و دیگری رابطه انسان با خدا. از دیدگاه پاسخگویان رابطه خدا با مردم را می توان به صورت راهنمایی انسان توسط کتاب های آسمانی تعریف کرد و همین طور معرفی وعده های خداوند به ویژه در مورد زندگی پس از مرگ و آخرت در نظر گرفت. از سوی دیگر رابطه انسان با خدا به سه صورت متجلی می گردد. بخشی به صورت درخواست، برخی به صورت شکرگزاری که هر دوی این موارد معطوف است به زندگی دنیوی و دیگری تسلیم مشیت خداوند بودن که این فرایند نیز اتصال دنیا و آخرت قلمداد می گردد. بنابراین به طور کلی نیاز به حضور خدا در این جهان به صورت نیاز به خداوند است و در دنیای آخرت به صورت ترس از خداوند می باشد (طالبان، ۱۳۸۰).

• نگرش دینی:

از آن جایی که عامل اول یعنی نیاز به حضور خدا به تبیین رابطه انسان با خدا می پردازد، عامل دوم به تبیین رابطه انسان با خودش، دیگران و طبیعت می پردازد. رابطه انسان با خودش بیشتر جنبه روانی و شخصیتی دارد، در حالی که رابطه انسان با دیگران بیشتر جنبه اخلاقی و نوع دوستی دارد. این در حالی است که رابطه انسان با طبیعت توسط احکام دینی مورد توجه قرار گرفته است (رضوان طلب، ۱۳۷۵). بنابراین می توان نگرش دینی را به صورت شکل شماره ۲ و یا نیم رخ نظری زیر خلاصه کرد:

خدا

طبیعت انسان دیگران

خودش

شکل شماره ۲: نیم رخ نظری نگرش دینی

• اعتباریابی:

اعتبار این پرسش نامه از طریق محاسبه آلفای کرونباخ ابتدا برای هر عامل و سپس کل پرسش نامه محاسبه شد. جدول ۵ ضرایب اعتبار عامل ها و ضریب اعتبار کل پرسش نامه را نشان می دهد.

عامل ها	ضرایب آلفا
عامل ۱	۰٫۹۰۶
عامل ۲	۰٫۸۹۸
کل مقیاس	۰٫۹۳۷

جدول ۵: ضرایب اعتبار عامل ها و کل مقیاس

• هنجاریابی:

به منظور هنجاریابی آزمون نگرش دینی از روش نرمالیزیشن^{۱۰} استفاده کردیم، زیرا میزان چولگی و کشیدگی خارج از حد مجازی باشد.

عامل اول	عامل دوم	
-۱٫۱۳۸	-۰٫۴۱۷	چولگی SKEWNESS
۲٫۱۱۴	-۰٫۱۱۵	کشیدگی KURTOSIS

جدول ۵: میزان چولگی و کشیدگی

بنابراین از روش نرمالیزیشن استفاده کردیم که نتایج آن به قرار زیر است:
عامل اول: نیاز به حضور خدا

T	Z	فراوانی درصدی تراکمی اصلاح شده	نمره خام
۱۹,۱	-۳,۰۹	۰,۰۰۱	۰
۲۵,۲	-۲,۴۸	۰,۰۰۶۵	۱۱
۲۸	-۲,۲	۰,۰۱۴	۱۲
۲۹,۳	-۲,۰۷	۰,۰۱۹	۱۳
۲۹,۹	-۲,۰۱	۰,۰۲۲	۱۴
۳۰,۲	-۱,۹۸	۰,۰۲۴	۱۵
۳۰,۶	-۱,۹۴	۰,۰۲۶	۱۸
۳۱,۲	-۱,۸۸	۰,۰۳	۱۹
۳۱,۶	-۱,۸۴	۰,۰۳۳	۲۰
۳۱,۸	-۱,۸۲	۰,۰۳۴	۲۱
۳۲,۶	-۱,۷۴	۰,۰۴۱	۲۲
۳۳,۶	-۱,۶۴	۰,۰۵۰۵	۲۳
۳۴,۵	-۱,۵۵	۰,۰۶	۲۴
۳۵,۴	-۱,۴۶	۰,۰۷۱۵	۲۵
۳۶,۷	-۱,۳۳	۰,۰۹۱۵	۲۶
۳۸	-۱,۲۰	۰,۱۱۵۵	۲۷
۳۹,۶	-۱,۰۴	۰,۱۴۸۵	۲۸
۴۰,۱	-۰,۹۹	۰,۱۶۰۵	۲۹
۴۱,۲	-۰,۸۸	۰,۱۹۱	۳۰
۴۲,۸	-۰,۷۲	۰,۲۳۵۵	۳۱
۴۴,۴	-۰,۵۶	۰,۲۸۹	۳۲
۴۶,۲	-۰,۳۸	۰,۳۵۳	۳۳
۴۷,۷	-۰,۲۳	۰,۴۱۰۵	۳۴
۴۹	-۰,۱	۰,۴۶۰۵	۳۵
۵۰,۵	۰,۰۵	۰,۵۱۹	۳۶
۵۱,۹	۰,۱۹	۰,۵۷۴۵	۳۷

۵۳,۱	۰,۳۱	۰,۶۲۲۵	۳۸
۵۴,۵	۰,۴۵	۰,۶۷۳۵	۳۹
۵۵,۸	۰,۵۸	۰,۷۲۰۵	۴۰
۵۷,۳	۰,۷۳	۰,۷۶۷۵	۴۱
۵۹,۲	۰,۹۲	۰,۸۲۷	۴۲
۶۲,۵	۱,۲۵	۰,۸۹۴	۴۳
۶۷,۹	۱,۷۹	۰,۹۶۳	۴۴
۳۸	-۱,۲۰	۰,۱۱۵۵	۲۷
۳۹,۶	-۱,۰۴	۰,۱۴۸۵	۲۸

عامل دوم: نگرش دینی

T	Z	فراوانی درصدی تراکمی اصلاح شده	نمره خام
۱۹,۱	-۳,۰۹	۰,۰۰۱	۸
۲۴,۲	-۲,۵۸	۰,۰۰۵	۹
۲۷,۷	-۲,۲۳	۰,۰۱۳	۱۰
۲۹,۵	-۲,۰۵	۰,۰۲	۱۱
۳۰,۴	-۱,۹۶	۰,۰۲۵	۱۲
۳۱,۵	-۱,۸۵	۰,۰۳۲	۱۳
۳۲,۱	-۱,۷۹	۰,۰۳۷	۱۴
۳۲,۸	-۱,۷۲	۰,۰۴۲۵	۱۵
۳۴,۱	-۱,۵۹	۰,۰۵۵۵	۱۶
۳۶	-۱,۴	۰,۰۸۱	۱۷
۳۸	-۱,۲	۰,۱۱۶	۱۸
۳۹,۵	-۱,۰۵	۰,۱۴۶۵	۱۹
۴۰,۵	-۰,۹۵	۰,۱۷۲	۲۰
۴۱,۶	-۰,۸۴	۰,۲۰۱	۲۱
۴۳	-۰,۷	۰,۲۴۲۵	۲۲
۴۴,۵	-۰,۵۵	۰,۲۹۲۵	۲۳
۴۶,۱	-۰,۳۹	۰,۳۴۷	۲۴

۴۸	-۰,۲	۰,۴۱۹۵	۲۵
۴۹,۸	-۰,۰۲	۰,۴۹۳	۲۶
۵۱,۵	۰,۱۵	۰,۵۶۹۵	۲۷
۵۳,۵	۰,۳۵	۰,۶۳۷۵	۲۸
۵۴,۹	۰,۴۹	۰,۶۸۸۵	۲۹
۵۶,۴	۰,۶۴	۰,۷۳۸۵	۳۰
۵۸	۰,۸	۰,۷۸۷۵	۳۱
۵۹,۶	۰,۹۶	۰,۸۳۱۵	۳۲
۶۱,۱	۱,۱۱	۰,۸۶۶	۳۳
۶۲,۹	۱,۲۹	۰,۹۰۱۵	۳۴
۶۵,۷	۱,۵۷	۰,۹۴۲	۳۵
۷۰,۵	۲,۰۵	۰,۹۸	۳۶

نظر به این که برای هر سوال، برای کاملاً موافقم نمره ۴ و برای کاملاً مخالفم نمره ۱ در نظر گرفته می شود، بنابراین نمره هر فرد با توجه به جمع پاسخ های ارائه شده در هر عامل و تبدیل آن به نمره T می توان نمره هر فرد را در هر عامل معین کرد و بدین طریق به تفسیر نمره وی پرداخت:

برای عامل اول:

افرادی که:

- نمره آنان بالاتر از ۷۰ باشد، شدیداً خداپرست هستند.
- افرادی که نمره آنان بین ۳۰ الی ۷۰ باشد معمولی هستند.
- افرادی که کمتر از ۳۰ به دست می آورند، کافر می باشند.

برای عامل دوم:

افرادی که:

- از ۳۰ کمتر گرفته باشند، اخلاق مذهبی ندارند و ممکن است اخلاق غیر مذهبی داشته باشند.
- افرادی که نمره آنان بین ۳۰ الی ۷۰ باشد افرادی هستند که دارای اخلاق دینی هستند ولی معمولی هستند.
- افرادی که نمره آنان بالای ۷۰ باشد افراد خشک مذهب هستند.

«رهیافت:

هدف از مطالعه مقاله حاضر، ساخت اعتباریابی و رواسازی پرسش نامه نگرش دینی افراد برای استفاده در ایران است. این پرسش نامه دارای ۲۰ گویه است که به صورت فردی و گروهی قابل اجرا است. هر چند محدودیت زمانی برای پاسخ به آن وجود ندارد، اما زمان لازم برای پاسخ‌گویی به گویه‌های این پرسش نامه حدود ۵ الی ۱۰ دقیقه است. جهت اعتباریابی و رواسازی آن از روش‌های مختلفی استفاده شد. ابتدا همه گویه‌ها تحلیل شدند و ضریب تمییز و روش لوپ برای هر گویه محاسبه شد. گویه‌های ۲، ۴، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۲۰، ۲۳، ۲۶، ۲۸، ۲۹، ۳۱، ۳۴، ۳۷، ۳۹ و ۴۰ به دلیل نامناسب بودن از پرسش نامه حذف شدند و بقیه گویه‌ها برای پرسش نامه مناسب تشخیص داده شدند. در رواسازی از روش‌های روایی سازه استفاده شد که در روایی سازه از روش تحلیل عامل اکتشافی استفاده شد. با توجه به نتایج تحلیل عاملی، دو عامل شناسایی شد. در مجموع می‌توان گفت که کل سوالات پرسش نامه نگرش دینی کلی را می‌سند. نام‌گذاری عوامل نیز با توجه به ادبیات نظری صورت گرفت. پرسش نامه نگرش دینی مورد هنجاریابی قرار گرفت و به دست آمد که در نگرش نسبت به نیاز به وجود خدا نظر به آن که جامعه ایران دارای گرایش به مذهب می‌باشد و خداوند در این جامعه در میان مردم از حضور بیشتری برخوردار است به همین دلیل بیشتر افراد دارای دیدگاه نیاز به حضور خدا می‌باشند و افراد بسیار کمی نیاز به حضور خداوند را در زندگی روزمره کمتر احساس می‌کنند. همین‌طور بیشتر مردم در روابط خود نیازمند به اخلاق می‌باشند. این اخلاق بر بنیان‌های نگرش دینی استوار است. از این رو بیشتر مردم دارای اخلاق مداری دینی می‌باشند، لذا فرایند نرمالیزیشن برای هنجاریابی استفاده گردید که نتایج آن اعلام شده است. بنابراین علاوه بر اندازه‌گیری نگرش دینی توسط این ابزار می‌توان به طبقه‌بندی افراد در زمینه نگرش دینی نیز اقدام نمود. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که این پرسش نامه از اعتبار و روایی مناسبی برخوردار است و عوامل به دست آمده از تحلیل عاملی می‌تواند نگرش دینی را به گونه‌ای مناسب اندازه‌گیری کند. باید یاد آوری کرد که یافته‌های پژوهش حاضر، اولین یافته‌ها در این زمینه است و همین‌طور که پژوهش‌گران می‌دانند، پژوهش‌های گسترده‌تری باید در ادامه این کار انجام شود.

۱- کمبود ایمان و اعتقادات مذهبی سرچشمه فساد اخلاقی است.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۲- نگرش دینی جامعه را به سوی زندگی اخلاقی سوق می دهد.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۳- دین به انسان کمک می کند تا توان و پایداری را در رفتار خویش حفظ کند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۴- دین بسیاری از مسائل را که در زندگی برای من پیش می آید پاسخ گو است.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۵- باور دینی آرامش روانی ایجاد می کند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۶- نگرش دینی روحیه نوع دوستی را تقویت می کند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۷- مراکز دینی می توانند جایگاه مناسبی برای رشد شخصیت من باشند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۸- قوانین دینی مطابق با طبیعت انسانست.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۹- اگر افرادی که در راس کارهای مهم قرار دارند متدین باشند بسیاری از مشکلات اجتماعی کاهش پیدا خواهد کرد.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۰- در حوادث زندگی باید تسلیم مشیت خداوند بود.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۱- عبادت خداوند برای من بالاترین لذت زندگی است.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۲- در بیشتر امور زندگی به دعا و توسل نیازمندیم.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۳- من به وعده های خداوند در قرآن ایمان دارم.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۴- انسان ها باید همواره به خاطر نعمت هایی که خداوند به آن ها داده است شکرگزاری کنند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۵- کتاب های آسمانی مردم را راهنمایی می کنند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۶- اولیای دین زندگی خود را برای سعادت واقعی انسان ها فدا کرده اند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۷- دعا و طلب هدایت از خداوند من را از وسوسه هوای نفس باز می دارد.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۸- افرادی که کارهای نیک انجام می دهند رضایت خداوند را احساس می کنند.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۱۹- من هنگام اخذ تصمیم مهم از خداوند کمک می خواهم.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم
۲۰- نزورات و صدقات باعث رفع مشکلات و پیشگیری از خطرات زندگی می شود.	کاملا موافقم	موافقم	مخالفم	کاملا مخالفم

پرسش نامه نگرش دینی

- ۱- خوانین زاده مرجان. مقایسه سبک دل‌بستگی دانشجویان دارای جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی. مجله روانشناسی ۳۵/ سال نهم، شماره ۳/ پائیز ۱۳۸۴.
 - ۲- ریاحی محمد اسماعیل. بررسی اثرات دین‌داری و جهت‌گیری دینی بر سلامت روان دانشجویان دانشگاه مازندران ۱۳۸۸.
 - ۳- سالاری فرمحمد رضا، آذربایجانی مسعود، رحیمی نژاد عباس مبانی نظری مقیاس‌های دینی، زمستان ۱۳۸۴، ناشرین "پژوهشگاه حوزه و دانشگاه" و "دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی". ص ۱۹، ص ۳۲۱، ص ۳۹۵، ص ۴۱۴، ص ۴۱۵، ص ۵۲۷، ص ۵۲۶.
 - ۴- بهرامی احسان هادی. ابعاد رابطه میان جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی. مجله روانشناسی و علوم تربیتی ۱۳۸۳.
 - ۵- خدائپاهی محمدکریم. ساخت، اعتباریابی و رواسازی پرسش‌نامه حمایت اجتماعی خانواده (مطالعه مقدماتی) فصلنامه خانواده‌پژوهی ۱۳۸۸.
 - ۶- پرسش‌نامه نگرش مذهبی، غباری، شکوهی، خدایاری فرد و نصفت ۱۳۷۹.
 - ۷- روغنجی محمود. بررسی روابط ساده و چندگانه ابعاد جهت‌گیری مذهبی با سلامت روان ۱۳۸۵.
 - ۸- خدائپاهی محمدکریم، خوانین زاده مرجان. بررسی نقش ساخت شخصیت در جهت‌گیری مذهبی دانشجویان، مجله روانشناسی ۱۴/ سال چهارم، شماره ۲، تابستان ۱۳۷۹.
 - ۹- بررسی رابطه جهت‌گیری دینی با سلامت روان دانش‌آموزان دختر دوره پیش‌دانشگاهی شهر گلپایگان در سال تحصیلی ۸۷-۸۶. نوربخش اعظم ص ۱۰.
 - ۱۰- گری هارتز، مترجمان کامگار امیر، جعفری عیسی. معنویت و سلامت روان (کاربردهای بالینی) تهران: روان، ۱۳۸۷. ص ۳ و ۲.
 - ۱۱- نزارالعانی، ۱۳۸۴، تدوین ملاک‌های ارزیابی رفتار دینی فرد مسلمان و پرسش‌نامه‌های پیشنهادی آن در مبانی نظری مقیاس‌های دینی، محمد رضا سالاری فر، مسعود آذربایجانی، عباس رحیمی نژاد، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، قم و تهران.
 - ۱۲- سیف علی اکبر، اندازه‌گیری سنجش و ارزشیابی آموزشی، ویرایش ۴، نشر دوران ۱۳۸۷.
 - ۱۳- هومن حیدرعلی، اندازه‌گیری‌های روانی و تربیتی، انتشارات پیک فرهنگ ۱۳۸۹.
- 1- ALLPORT, G.W. (1968). THE PERSON IN PSYCHOLOGY, BOSSTON, BEACON PRESS.
 - 2- KIRK PATRICK, L.A. (1999). ATTACHMENT AND RELIGIONS REPRESENTATION AND BEHAVIOR. IN J. CASSIDY & P.R. SHAVER (ENDS), HANDBOOK OF ATTACHMENT. NEW YORK: GILFORD PRESS.
 - 3- KIRK PATRICK, L.A, & SHAVER, P.R. (1996). AN ATTACHMENT THEORETICAL APPROACH TO ROMANTIC LOVE AND RELIGIOUS BELIEF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN, 18.